

PENCKÓFER JÁNOS

TUDÓSPORTRÉ
EGY POPNEMZET FALÁN

PAPP ENDRE: GÖRÖMBEI ANDRÁS

(Folytatás)

10.

A „tisztá megismerés gondja” felől is összetetten izgalmas tehát *Az egzisztenciális tudomány* második alfejezete, *A koherens nemzettudat megfogalmazója* (Görömbei András Németh László-képe). Összterjedelmének húsz oldalát a szerző három csillaggal négy részre osztotta, hogy az így létrejött első, amolyan fölvezető-féle másfél oldalas textusban meg is válaszolja a „tisztaság”, a tudományos objektivitásra vonatkozó kérdését, melyet ugyancsak ezen a helyen vetett föl. A válasz pedig egy finom gondolati hajlítás. Az egész attól függ – mondja a szerző –, miként szemléljük a tudományt.

Ha a tudományt modern értelmében nézzük, ha „a maga sérthetetlen immanenciájában, a ’tisztá’ megismerés idealizációjában követjük elveit”, akkor bizony irodalomtudósunk Németh László-képe „nem minden tekintetben felel meg az elvárásnak”. Görömbei András követi ugyan, amit a pozitivisták módszertan megkíván, „jelentéstulajdonításai a leírtakból származnak”, „nincs közük preconcepcióhoz” – fejti ki Papp Endre –, viszont az egyértelműnek vehető jelentések, mindig „egy tágasabb szemantikai körben”, történelmi-társadalmi viszonyokban hatnak, azok „cselekvő erőkként méltánylandók számára”, így nemzeti-önazonossági kérdésekre adnak választ.

Semmi olyan nem következik Görömbei András Németh László-képéből, ami ne lenne kompatibilis a tudományossággal – derül ki a csillag utáni második szövegszakaszban, hogy aztán a harmadik és negyedik közvetetten rá is erősítsen erre. A monográfia egésze felől pedig tisztán látszik, hogy itt egy rokonszenvesen autonóm tudósi életmű lombosodik ki a több mint három évtizedes „biblia”-értelmezésből, melynek hőse szeretett tudományterületének nemcsak szűkebb, vagyis technikai, hanem tágabb, azaz egzisztenciális és identitásbeli, illetve örök emberi, azaz morális – így pedig üdvözüléssel kapcsolatos – világmagyarázati vonatkozásaira is pillantásokat merészel

vetni. És mindazonáltal mégis olyan egzakt tudományos működőképesség ez, melyet monográfusunk egy nagyon világos technikai szerkezettel fejez ki. „Hangsúlyai elhelyezésével Görömbei abba az irányba tereli olvasóját, hogy Németh László életművének megfejtő kódjaként a belső meghasonlást okozó elidegenedés leküzdésének akarását lássa.”

Ilyen egyszerű lenne az önazonosság-képződést működtető képlet? Igen. Az individuális és a kollektív tudatosságnak olyan „centrális erőtere” ez az önazonosság, melyet „naprendszerként” javasol elképzelni szerzőnk. Azt mondja – visszatérően esszés mondatfűzésébe oltott pragmatizmusával –, hogy ekörül forognak az eszmék, „mint bolygók a gravitációs középpontjuk körül”, mozgatójuk pedig nem egyéb, mint „az önnön lényegétől való elidegenedés” kényszere. És persze segítségül hívja mindjárt a jó Hegelt is, az ő abszolút idealizmusát, hogy tudniillik „a legfőbb létező – az abszolút szellem – a tagadást is magában foglalja”. Pontosán ezért képes elidegenedni önmagától. Végsősoron tehát ez a tagadás – mondja a monográfus – nem egy legyőzendő rossz, hanem bizony belső építő erő.

Ezt beszéli el Németh László regényben, drámában, esszében, tanulmányban. Ezt a különleges önépítő tudásrejtelmet foglalja magába az életmű – és teszi meg Görömbei András egy saját minőségű koherencia fontos eleméül –, amely szükségszerűen rokon az istenhittel. És bár Németh László – tudjuk – korántsem tagadja a kereszténységet, az ő istenhite mégis „nélkülözi a személyes Isten képét”. Papp Endre szavával: valamiféle „kulturális örökség közvetítette transzcendens erkölcsiséget mozgósít műveiben”, melynek pedig a rációhoz fűződő természetére ugyancsak erősen figyel. Ezért is tekinti rokonnak a görögség metafizikáját és a protestáns hitet; e kettő együttesében látja meg azt a magatartás-minőséget, mely az embert önmaga fölé tudja emelni. „Isten: ragaszkodás lelkünk magaslataihoz” – mondja Szabó Ferenc szavaival Görömbei András – és idézi a szerző –, hiszen ebben áll Németh László vallásosságának lényege.

És már ezen a helyen – a csillagot követő második szövegszakaszban – meglátszik, hogy Görömbei András tudósi portréját Papp Endre a Németh Lászlót körbelengő olyan fogalmak tisztázásával is igencsak hatásosan tudja árnyalni, mint például a „mély”- és „hígmagyság” fogalma, vagy ami a „faj”, a „fajta” kérdésével kapcsolódott össze. Aztán pedig a harmadik és negyedik szövegszakaszban igyekszik lebontani, ami később amolyan fantommal szembeni ellenállást szült a *Kisebbségbent* értelmezők bizonyos köreibben, illetve, ami „a minőség forradalmában” is ártó szellemiséget talált. Más szavakkal:

szerzőnk építő jellegét magyarázza el mindannak, ami „a szellemi-lelki harmadik Magyarországot”, ami „a magyarok magyarosítását” jelentette Németh László gondolkodásában, illetve ami Görömbei András számára egzisztenciális súlyt és nemzeti érdekszférát jelentett a válságérezkelés és a magyarságtudomány újrafogalmazása idején. Hogy hátha vissza tudna találni már végre a magyar „saját jellegének és legbensőbb érdekeinek a vállalásához”.

11.

A *Görömbei András Németh László-képében* csillaggal elkülönített harmadik és negyedik szövegszakasz egy összefüggő, sűrített, de kivehető villogású gondolatvezetés arról, hogy Németh László üdvösségszemponturna sorsproblematikája a 19. század magyar nemzeti kérdéskörébe ágyazottan hordozza magán az európai filozófia – Hegel, Herder – főbb szempontjait. De az sem kevésbé homályos szál e masszív struktúrában, hogy történelmi-társadalmi, sőt irodalom- és művészetelméleti vonatkozású megállapításai nem ragadtak bele múltunk rendszerváltás előtti kondicionáltságába, hanem egyenesen megoldást kínálnak a modernség és rendszerváltás utáni problémákra is.

Nem véletlenül minősíti Görömbei András ezt az életművet a magyar kultúratörténet „magaslati pontjának”. Irodalomtudásunk nem jobb híján ajánlja a posztmodern „központ nélküli értelemstruktúráinak és értékviszonylagosságának korában az értékek hierarchiáját megteremtő, rendszerteremtő” Németh László-i képességet amolyan támaszfélének. Sőt: „jövőbe mutató távlatnak”. Ezt a korszerűséget pedig nemhogy hátráltatná, de még erősíti is, hogy Papp Endre a Görömbei-álláspontot egy olyan sűrű szövésszerű kontextusban juttatja érvényre, ahol a 19. század magyar nemzeti kérdésköre mellett, még a 17. századig visszanyúló azon magyar tapasztalat is szemponttá tud válni, hogy külföldön már ekkor is országunk „kultúratatlanságát hánytorgatták fel”.

Monográfusunk minden tekintetben e harmadik szövegrészben és a legmélyebbre. És megy el a legtávolabbi időnkig. Papp Endre itt tárja fel „az egzisztenciális tudomány” és „Görömbei András nemzeti irodalomszemléletének” szellemi hajszálygyökereit, melyek között elidőzve nem egyszer a konkrét, de intellektuális „tápanyagfelvétel” misztériumához ér. Logikus tehát, hogy a fentebb sokat emlegetett „hasadás”, „a szellemi tradíció meg-hasadása”, a „hagyományszakadás” ezen a helyen megy vissza az origóhoz: saját kezdetéhez. Papp Endre Hegel gondolatait kimondottan hozzáilleszthetőkné látja Németh László következő „ráébredéséhez”: „Ha (...) a művészi

szellem lényegesen más, mint az, amely az ábrázolt nemzeti valóságnak és tettnek létet adott, ezáltal hasadás jön létre”. És azt sem felejtí el megemlíteni, hogy már Arany Jánosnak is „alapélménye” volt a „műveltségbeli hasadás”, aki szintén Hegelhez hasonló, „logika mentén haladva” – Toldyval szemben – fájalta az írott és a népies költészet kettéválását.

De itt most egész egyszerűen nincs fizikai lehetőség számbavenni valamennyi fontos részletet. Lehetnek ezek bármennyire megvilágítóak is. Ráadásul e harmadik szövegegység gondolati sűrűségének (is) éppen az a sava-borsa, hogy szétírhatalanul egymásba kapaszkodva erősítik egymást az összetétel részei, hogy csakis a szerzőjük szerinti formában, és itt, a kapcsolódási közegekben tudnak érvényesülni. Mindenesetre az viszont még megemlíthető, hogy Papp Endre bizonyítja: a „bibliából” felnövesztett Görömbei-féle „saját minőségű koherencia” olyan szellemi hagyományként értelmezhető, mely a művelődés hatástörténetében nyerhet csak értelmet, „illetve a nemzettudathoz kapcsolódó egzisztenciaként szemlélve” válik „filozófiai gonddá”.

Mindezek mellett – a harmadik és negyedik szövegszakasz mély filozófiai, társadalmi-történelmi, kulturális-művészeti, művészet- és irodalomelméleti, sőt nyelvújításbeli elgondolásokból összeszőtt sűrű hálózatát bogozgatva –, feltűnik egy amolyan kettős forrásúnak is nevezhető inspiráció. Amikor tudniillik Papp Endre kimutatja, hogy Görömbei András Németh László-értése és tolmácsolása a saját irodalomtudósi „értelmezői önképeként” is megállja helyét, akkor ezt az önértést már a következő alfejezet – a *Barta János és a debreceni iskola* – egészíti ki.

Nézzük csak, hogyan foglalja össze Papp Endre Görömbei András Németh László-értését az irodalomtudós saját mondatait hívva segítségül: Németh László „az irodalomtörténetet és kritikát egzisztenciális tudományként művelte, létfontosságú és léteérdekl jelentőségűnek tudta. A tudományban is azokat becsülte legtöbbre, akik a legkisebb sakkérdést is mint léteérdekl szempontjából döntő kérdést vizsgálták, s válaszaikért tudományos hitelükön túl egész üdvösségéért szorongó személyiségükkel helyt álltak.” És nézzük csak, mivel indítja el Papp Endre *Az egzisztenciális tudomány* záró részét, a *Barta János és a debreceni iskola* című harmadik alfejezetet, miután rögzítette, hogy irodalomtudósunk „több tekintetben is sokat köszönhetett” Barta Jánosnak. Azzal, hogy Görömbei András egyetemi professzora, Barta János révén alakította ki irodalomszemléletének legfontosabb elemeit: „Tőle tanultam meg azt, hogy hivatásunk egzisztenciális ügy, azt személyiségünk egész súlyával, egész habitusával kell szolgálunk.”

12.

Németh László és Barta János más-más módon, de már a kezdet kezdetén egyféle irodalomtudósi magatartást formál-erősítget Görömbei Andrásban. E tudósi magatartás legelső emberi-közösségi-társadalmi, de mégis szakmai-intellektuális génü magvait viszont valaki más, megvallottan Bánhegyi Jób – az igen szeretett bencés gimnáziumi irodalomtanár – hintette el az érzékeny és fogékony lélekből, mikor a tizennégy esztendő Görömbei András, tanulóként, 1959-ben „Jób bácsihoz” kerül, Győrbe.

Innen, Győrből származtatható tehát a későbbi irodalomtudósi fiziognómia két legmarkánsabb, egymást erősítő karaktervonása, amely kettősség Debrecenben lett aztán magas szinten szervessé. A mindennapinak vagy természetesnek is nevezhető emberi-közösségi-társadalmi és a szigorúan vett szakmai-intellektuális – illetve most már: tudósi – szál különálló meglétére-összehangoltságára viszont ez az alfejezet – a *Barta János és a debreceni iskola* – csak nyomokban és indirekt módon utal. A *Barta János és a debreceni iskola* két szövegrésze – a *Teoretikus megközelítésben* és a *Praktikusan* – nem e kettősség érzékeltetése végett született. Ez a két szövegszakasz egyazon tudományos szakigényű prizmán keresztül vizsgálja és fogja egybe a tudós karaktervonásait, amint tette ezt a szerző *Az egzisztenciális tudomány* előző két alfejezetében is.

A *Teoretikus megközelítésben* című szövegrész úgy helyezi el Barta Jánost kimagasló irodalomtudósaink közt, hogy e minősítés Görömbei András számára is helyet készít. Mindenekelőtt tisztázza – magának Görömbei Andrásnak az észrevétele alapján –, hogy Barta Jánost „nyomasztotta irodalmunk kettészakítottsága”, ezért szemlélte nagy érdeklődéssel a megelőző korszakot, melyre felépítette „a maga nemzeti klasszicizmus-elméletét”. Barta osztja mesterének-tanárának, Horváth Jánosnak az álláspontját – fejt ki Görömbei András nyomán szerzőnk –, miszerint az „Arany–Kemény–Gyulai-triász” jelenheti az előző „fejlődési korszakot”. Papp Endre pedig így folytatja és jelöli ki saját tanárának helyét irodalomtörténetünk folytonosságában, aki – láttuk fentebb – szintén csakis az egységben és koherenciában látta a nemzeti kultúra értelmét, jövőjét: „Görömbei úgy kapcsolja össze a mester és tanítvány láncolatát – Horváth, Barta és (implicit módon) Jómaga jelentik most a szemeket –, hogy az irodalomtörténeti munka követendő feladata a magyar irodalmi jelenségek összefüggő, egységes rendszerbe foglalása lesz.”

És aztán persze hogy Heideggerig megy vissza ezt az egységes, összefüggő rendszert magyarázó gondolat. Papp Endre tisztázza, hogy Görömbei

András – Barta János nyomdokain járva – mindig „a szemrevételezett szövegen túl ért meg valamit”. Ez a „túl” pedig alighanem nyelvi fenomén-valóság – amint erre a monográfia értelmezői következtethetnek. Egyszerre érték és fontosság együttállásának jelensége ez a „túl” – amely egységről fentebb már bőven esett szó –, és amit Görömbei András Martin Heideggernek az ezredforduló körül igen sokszor idézett gondolatából vezet le nagyon könnyedén, merthogy a sima logikai lépés olyan nyilvánvaló, mint az éjszákát követő virradat. „A nyelv a lét háza” – mondja a nagy német filozófus. Ebből pedig irodalomtudósunk – meg hát végsősoron valamennyiünk – számára logikusan ez következik: a magyar nyelv a magyar lét háza. És innen egy olyan érdekes gondolatmenetet indít el a szerző, mely a kommentár és kritika együttesének problémáját feszegetve nemcsak visszaatal a *Görömbei András Németh László-képében* fölvetettekre – hogy tudniillik irodalomtudósunk kritikátlanul közvetítette volna, sőt kommentárján túlmenően el is akarta fogadtatni Németh László egész nézetrendszerét –, hanem még egyszer tisztázza az „érték és fontosság” mibenlétét.

Annyi a különbség, hogy itt már „szép és fontos” együttállásáról beszél a monográfia írója. De ezen a helyen mondja ki legvilágosabban, miben áll irodalomtudósunk esztétikai-egzisztenciális eszményének érvényesülése a mindennapi gyakorlat során. Ha a nyelvi szép és az emberi fontosság együtt mutatja magát – fejt ki Papp Endre –, akkor kommentárrá lesz az értékközvetítés. Amennyiben elkülönbözők a kettő – kritika következik. Ha a műalkotás nyelve nem tekint vissza nyelvelőttiségére, ha nincsen transzcendens csóvája, akkor csupán „öntanúsító fecsegés”; és ebben az esetben a nyelv már nem a lét háza, hanem mindössze „az élet akarati aktusa”.

13.

„A magyar lét háza” versus „a magyar élet akarati aktusa”? Igen, így is lehet mondani. Tudniillik e szembefordításból létrejövő ellentétpár – lényegét tekintve – ugyanaz, mint a „hagyományszakadás” Janus-arcú megnyilvánulása, „a szellemi tradíció meghasadásának” egyik kései kettőse, amit Görömbei András természetesen nem hangsúlyozni-elmélyíteni akar, hanem az ezen való felülkerekedés tartalmas technikáját hirdeti. Amit a kommentár és kritika gyakorlatban történő érvényesülése tükröz, nem egyéb, mint a dichotómia szertefoszlatási módja, a nemzeti értékreláció előremutató alkalmazása.

Szerzőnk úgy látja a *Teoretikus megközelítésben* című szövegszakasz végén, hogy Görömbei András a dualitásokat mindig dialektikus rendszer-

be tudta állítani. Ezt pedig „az egzisztenciális viszonyulásokkal” érte el. Nála „a dichotómiákat egymáshoz fűző mérték a nemzeti viszonyrendszer, a kollektivitás magasabb szempontrendszere” – ahogy fogalmaz egykori mesterének világnézetéről az egykori tanítvány. Ezt ugyan „a modernség termékének” nevezi Papp Endre, de azt szintén hangoztatja, hogy „egzisztenciális megértésként” igen messze hat, hiszen univerzális érvényű. Görömbei Andrásnak a Barta János és a debreceni iskola által kialakult irodalomértése kiválóan alkalmas „a középpont nélküli logikai struktúrák viszonylagosságot” hirdető, illetve „a nyelvi önreprezentációt szemléleti és alkotó elvvé emelő posztmodern jellegű alkotások” befogadására is.

Am ahogy a *Teoretikus megközelítésben*, úgy a *Praktikusan* szövegszakaszon szintén – mindenén túl – összefoglalás is. Előbbi jórészt összefoglalja „az egzisztenciális tudomány” elvét, az esztétikai értékállítás mibenlétét, a „Görömbei András nemzeti irodalomszemléletében” alkalmazott „érték és fontosság” – illetve itt már a „szép és fontos” – szellemi-technikai szempontrendszerét, melynek gyökerei a Németh László-életműből táplálkoznak. Utóbbi pedig igyekszik minél autentikusabban és minél konkrétabb jegyeiben megragadni, hogy miben rejlik a debreceni tudományos műhely titka: végső soron tehát „az egzisztenciális tudomány” egyedisége-elismertsége, országra szóló hírneve.

A megragadás hiteles kiindulópontja Barta János meghatározása: „A hazai magyar irodalomtörténetészköztudatban évek óta beszélnek debreceni iskoláról, amelyhez rajtam kívül több kutatótársam és jó néhány tanítványom tartozik. Külön szín vagyunk a szakma fővárosi vagy más vidéki művelőihez, az akadémiai intézethez és a főiskolákhoz képest. Összeköt bennünket az, amit élményi esztétikának szoktak nevezni. Megvannak ugyan az esztétikai és poétikai alapfogalmaink – kinek-kinek egyéni változatban –, de sohasem a fogalmakból indulunk ki, hanem mindig a mű egészéből. Elsősorban azt akarjuk élményi szinten felfogni, amit a műalkotás maga akar mondani nekünk” – citálja Barta Jánost monográfusunk. És még itt is szorít helyet szerzőnk a tudomány tényrögzítések iránti szenvedélyes igényének, miszerint a debreceni iskola „műközpontúságát” nem szabad összetéveszteni a formalista, „konstrukciós” tanításokkal, mert alapját – az irodalomelmélet ekkori eredményei mellett – jórészt „a történelmi-politikai körülményekhez igazított válasz” hozta létre. Amúgy pedig „hamisítatlan szellemtörténetési beállítódást” mutat.

Sőt még a mester deklarációiból kiolvasható „némi paradox vonásra” is szán időt a szerző. Hogy tudniillik mindegyik műnek van egy centruma,

„archimédeszi pontja”, amit föl kell lelni mindenekelőtt – hirdette az iskola –, aztán pedig ebből a középből – tanácsolták – haladjon szépen „kifelé” a magyarázat-értékkállítás. De ugyanakkor Barta János a következőket szintén hangoztatta műhelyük sajtóságos szemléletéről: „Nem az én koncepcióm győz, hanem az, amelyet a téma magában rejt”.

Nos, e nyilatkozatokban rejlő „némi paradox vonást” valóban könnyű észrevenni. Ám ami igazi relevanciát mutat a monográfia kikerekedő megértésében, mégis inkább Papp Endre azon kijelentése körül található, melyet a monográfia két különböző, egymástól eltérő funkciójú részében csaknem szó szerint használ a szerző. „Görömbei András több tekintetben is sokat köszönhetett egyetemi professzorának, Barta Jánosnak”. Ez olvasható a *Teoretikus megközelítésben* fölvezetéseként, amely rész, ugye, „Barta János és a debreceni iskola” tudományos tevékenységének-mibenlétének az elméleti föltárása. De korántsem mellékesen említi szerzőnk e „sokat köszönhetett”-et az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezetben is, amely viszont kisebb mértékben, illetve közvetetten kapcsolódik a teoretikussághoz és a praktikus megközelítéshez. Ugyanis a monográfiának ez a második önálló része elsősorban életrajzi vázlat, életpálya-skicc: a tudományhoz szorosabban kötődő jó pár tény mellett olyan dolgok számbavétele, melyeket egyértelműen a személyesség közösséggel összefüggő körébe szokás sorolni.

14.

Az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezeten kívül Papp Endre könyve módszeres és szinte kényes tartózkodást jelez minden személyes jelleg iránt. Szerzőnk így kívánja sikerre vinni „a Görömbei-mű”-értést. A legszigorúbban vett tudományos és messzemenően filozófiai-irodalomelméleti kategóriákkal építkező-apelláló monográfia „fő része” még művészeti-művészetelméleti vagy társadalomtudományi s minden egyéb tudományági ismeretet is nagyobb örömmel hasznosít, mint bármi mást, ami a személyesség minősített körét szélesíti.

Eléggé sokatmondó, hogy emlékezetesen mindössze egyetlen helyen – a nettó százhetvenhét oldalból csupán a *Sinka István*-fejezetben – találni nyíltan egyéni-privát, bizalmasabb-szubjektívebb jelleget. Mégpedig: mikor Papp Endre egy helyen kikerülhetetlenül bírálni kényszerül tanára-mestere első monográfiáját. Azt mondja, hogy amíg Görömbei András Sinka Istvánnal szemben „a tudatosabb művészi szemléletet, a nagyobb gondolati erőt, az irodalmibb nyelvet hiányolja, addig jogosan jár el. Ám, amikor az

irodalomtörténész ideológiai feladatokat, szemléleti irányokat határoz meg az író számára – a fiatal szerző iránti elkötelezettségünk arra bír rá, hogy tekintsük ezt a kor káros kondicionáltságának.”

Mindazonáltal a monográfia írója pontosan tudja, hogy amit önmagával szemben – a tudományos fogalmi nyelvezettel történő értékminősítés hitelessége érdekében – igen erősen korlátoz, az a széleskörű „Görömbei-mű”-értést messzemenően segíti. Majdnem-huszonkettes-csapda. Tudja, hogy a „sokat köszönhetett” kibontása nélkül – vagyis az életpályához kötődő közösségi személyesség teljes negligálásával – aligha valósulhat meg az árnyalt „Görömbei-mű”-értés: nélküle nem nyerheti el kikerekedetten árnyalt formáját az irodalomtudós portréja.

Bizonyára ezért lesz az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész feltűnően kombinált – többféle tartalmi elemből összeálló fejezet, szöveggözlésforma –, melynek kicsúcsosodása, hogy a fejezet zárása, a tudós „alakjának összefoglalása” egy az egyben Nagy Gáspár költeménye, a *Litániás dicsérő ének – Görömbei András hatvan évére*. Mert, ha szerzőnk ezt a fejezetet, mondjuk rekvizitumként szerette volna csak megfeleltetni a monográfia általánosan elfogadott műfaji követelményének, akkor – „stílszerűen” – megelégedett volna az adatok és tények pusztá ismertetésével. Ahogy ez át is hatja a fejezet egy részét, mintegy felvezetéseként a könyvvégi *Függelék*nek, melyben évekre lebontva teljes képet kapunk a tudós iskoláiról, tudományos fokozatairól, beosztásairól, munkahelyeiről, közéleti tevékenységéről, díjairól, kitüntetéseiről és műveiről. Aztán válogatott szakirodalom következik, majd magáról Papp Endréről néhány fontosabb információ, illetve a *Képmelléklet* tizennégy oldala.

Papp Endre viszont itt – az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című részben – feltűnő módon nem is egy, hanem a Nagy Gáspár-költeménnyel együtt három alkalommal lép ki az egzaktuság egyébként mindvégig következetesen megvalósuló koncepciójából. A versen kívül tehát két olyan – tudományon kívüli – személyes esetet, rövidtörténetet is részletez, melyek közül a fejezet sorrendiségében igazán csak a másodikat lett volna indokolt fölhozni, hiszen a fejezetcímbe kiemelt idézetet ez hivatott tisztázni. Az idézett szavak Barta János professzor úrtól valók, és konkrét – mi több: óriási – segítséget jelentettek Görömbei András számára, hiszen ezekkel – a pályakezdő fiatallembert minősítő – szavakkal irodalomtudósunk életének akkori legválságosabb, sorsdöntő helyzetét fordította jóra a debreceni egyetem intézetigazgatója, 1970-ben.

Az történt ugyanis, hogy a tanársegédi kinevezésére váró Görömbei Andrásnál egyszer csak megjelenik egy belügyi rendőrtiszt. Gyorsan kiderül, mi a célja látogatásának: zsarolás. Ki tudja, miként zajlott le a találkozás egész pontosan, de sejteni lehet a rávezetést-duruzsolást, hogy Görömbei András felterjesztése borzasztó könnyen elbukhat; gondolja csak el: a bencéseknél nevelkedett, egyházi iskolába járt, édesapja pedig '56-os elítélt. De van megoldás! – ilyen lehetett a sompolygó javaslat. Sőt, „fényes jövő” vár a fiatalemberre, ha mostantól együttműködik a hatóságokkal.

És ezzel a debreceni egyetem irodalomtudományi intézetébe is becsapott „az istennyila” – ahogy mondta kicsit más formában később Barta János. De nézzük, mit lép Görömbei András, miután távozott a tiszt. Azonnal felkeresi ismerőseit, akik iránt a látogató érdeklődött nála, és elmeséli nekik az esetet töviről-hegyire. Tulajdonképpen – ahogy Papp Endre fogalmaz – ezzel „de-konspiráció” történt, amire pedig valósággal felhördül a rendőrség. Ugyanaz a tiszt második találkozásukkor már fegyverét előrántva „iszonyú indulattal” ordítja, hogy lelövi Görömbei András, „mint egy kutyát”. Végül jön a dékán és bejelenti: nincs tanársegédi kinevezés. A szervek megakadályozták. No, erre válaszol Barta János. Így: „Ha egy órán belül nem lesz itt Görömbei kinevezése, akkor holnap fölálllok az Akadémia közgyűlésén, és elmondom, hogy aki nem hajlandó spicli lenni, az tanársegéd sem lehet a debreceni egyetemen. Aztán tehetek neked egy szívességet. Hatvankilenc éves vagyok.”

„Így lettem tanársegéd Debrecenben, abban az intézetben, ahol azóta is dolgozom” – fejezi be visszaemlékezését Görömbei András, és a történet ismertetését Papp Endre, aki Elek Tibor 2005-ös beszélgetéséből emelte ki ezt a „korfestő” és az irodalomtudós – illetve mesterének – „jelleméről sokat eláruló esetet”.

15.

Az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezet másik rövidtörténete viszont – sorrendben tehát az első –, már újra az Ekler Andrea-féle, szintén 2005-ös beszélgetésből való, melyben a „bibliára” való hivatkozás történik. Ezt a megkapó, mesésen igaz esetet Papp Endre annak illusztrálására hozza föl, miszerint Görömbei András az őt „felnevelő paraszti kultúrát teljesértékűnek, törvényeit eligazítónak és rendteremtőnek látta”.

Nézzük. Nem mindennapi esemény van a Görömbei-családnál Polgáron: először ellett meg a Bolygó – milyen különös-szokatlan, elgondolkodtató állatnév! „Ámultam – meséli Ekler Andreának irodalomtudósunk, vissza-

emlékezve négy-öt éves önmagára –, hogy édesapám milyen szakszerűen segít kedves lovának világra hozni a kiscsikót. Aztán édesapám lefeküdt, elaludt. Édesanyám a nyolcas lámpa fényénél a naptárt olvasgatta, mi pedig – nálam két évvel idősebb bátyámmal – játszottunk, rajzolgattunk. De nagyon izgatott bennünket a kiscsikó. Meggyújtottuk a viharlámpát és kimentünk az istállóba. Én az izgalomtól a félhomályban úgy láttam, hogy Bolygó félig a kiscsikón fekszik. Sírva rohantam be a házba, fölráztam édesapámat, hogy azonnal jöjjön, mert Bolygó agyonnyomja a kiscsikót. Édesapám a szemét sem nyitotta ki, szinte álmában mondta: »Kisfiam, egy ló olyat soha nem csinál«. És nyugodtan aludt tovább. Mondanom sem kell, hogy neki volt igaza. Azóta is sokszor elmondom, ha hitvány emberi magatartást látok, hogy egy ló ilyen soha nem csinál.”

Ez a két felvillantott képsor egyfelől valóban korfestő és jellemrajzoló eset, illetve bizonyítéka annak, hogy Görömbei András az őt „felnevelő paraszti kultúrát teljesértékűnek, törvényeit eligazítónak és rendteremtőnek látta”, másfelől viszont a személyesség hagyományos terepére hiába nyit ajtót. Nem lesz folytatása. Papp Endre monográfiájának gerince – „a fő rész” – jobbra „szarvassá változottként” tekint vissza erre: szerzőnk tudhatta előre, hogy a szigorúan tudományos fogalmi nyelvezettel történő „Görömbei-mű”-elbeszélés számára az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi fejezet olyan tíz oldala is bőven elegendő lesz, melyből kettőt a *Litániás ének – Görömbei András hatvan évére* tölt ki.

Talán ezért marad ki még az a rövidtörténet is, amely pedig mintegy összekötő kapocsként funkcionálhatna az imént fölillantott kettő közt. Hiszen Barta János alakjához kapcsolódik és a „sokat köszönhetett”-nek kvázi megalapozója, a „dekonspirációs” esetnek pedig amolyan csírája, előzményféléje. A konkrétan megragadható kapcsolattól a tudásgyűjtőgető magatartásból veszi a kezdetét, melynek kialakítására „Jób bácsi” bírta rá hallgatóit, hogy tudniillik „a nemzeti kultúrából s a világirodalomból bármikor mozgósítható idézetkincsünk legyen”. Merthogy Görömbei Andrásnak lett. Méghozzá olyan, hogy a számos, méltán nagy szerző méltán fel- és megjegyzésre érdemes gondolata mellett, az idézetkincsnek szerves részét képezte az édesapa bölcsessége ugyanúgy, mint a „Jób bácsi”-től hallott sok-sok, szintén frappáns megállapítás.

Az édesapától származó egyik szentenciát már ismerjük, ez utóbbiak közül pedig az egyik mindjárt központi szerephez is jut, mikor 1963-ban, a Győről Debrecenbe frissen megérkező diák egyetemi írásbeli felvételijének

témáját meglátja: „A magyar antifasiszta irodalom”. Azonnal tudja, mivel fogja elindítani dolgozatát-gondolatvezetését: „A fasizmus – diktatúra egy pártrendszerrel”. Hát így. Amit pedig e kínos helyzetet teremtő entrée-val kapcsolatban a felvételiztető Barta János mond el – értékelés gyanánt a bencésektől jött diáknak –, Görömbei András nem tudja feledni. „Ma is látom a felvételiztető Barta János derűs mosolyát – írja 1991-ben –, ma is hallok, ahogy megjegyzi: ‘Khm, no, nézze csak, Görömbei elvtárs, khm, a javítók pirossal itt aláhúztak valamit a dolgozatában, khm, még hozzá már az első mondatot, azt hogy’, s egyértelmű, mondhatnám cinkos kajánsággal olvasta föl az én Jób bácsitól hozott mondatomat”.

Érdekesen összetett az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész, vegyük akár tíz, akár nyolc oldalnak. Vagy akár hétnek, hiszen szerzőnk fölvezetésképpen csaknem egy egész oldalt szán arra, hogy megértesse: Görömbei Andrást nem lehet sem hősként, sem áldozatként bemutatni – amint ezt már említettük fentebb. Elmúltak azok az évek – mondja szerzőnk –, hogy „a művelt nagyközönség” „tragikus” vagy legalábbis „nehéz sorsot” „ragasztott” a komoly művészi vagy tudományos teljesítmények mögött álló emberre. A jelenlegi évek divatját pedig a bulvárkíváncsiságban látja, „mely az intim szféra megsértését” el tudja fogadni: „a kultúra alakjainak magánéletére, s azon belül is lehetőleg szerelmi életük szennyeseinek kitevetésére vár”. Szerzőnk a letűnt és a most uralkodó divat helyett – ezek „egydimenziós figurákat” előállító hozzáállásán túllépve – úgy is „többnek”, ha tetszik: többdimenziójúnak tudja látni és láttatni Görömbei Andrást, hogy ebben az ötvözött, ám mégis inkább tárgy- és adatszerűsége alapozó életrajzi fejezetben csakúgy, mint a monográfia valamennyi részében, előszeretettel maga elé tessékel mindenkit, aki eddig figyelemre méltó módon elemezte-hozzászólta e valóban nagyhatású életműhöz.

16.

Ez a szerzői előzékenység ott van az egyes részek alapvetésénél, végösszegzésénél, fordulójánál vagy számos megerősítésénél. Ha nem is hálózza be igen sűrű fonatként a könyvet, de rendre feltűnik. Nem egyszerűen idézőjelbe tett rövid beemelésekről kell beszélni, melyeknek utána nézünk a lap alján, hanem arra a gesztusra, hogy Papp Endre többnyire gondolatmenete részeként említ meg név szerint is mindenkit, majd pedig – és ez a főbb – saját kifejtés helyett a megnevezettek szavait veszi elő néha hosszabb bekezdésnyi terjedelemben, azokat ajánlja.

„A Görömbei-mű” tudományos mibenlétének, illetve az irodalomértelmezői és tanári magatartás szuggesztív, de barátságos egyenességének az ilyenfajta hivatkozós elbeszéltsége egy messze ható és mértékadó tudósi-tanári-emberi habitust rajzol körül. Például az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című életrajzi rész egész bázisát a szeretett Imre László visszaemlékezése adja. Ugyanis az irodalomtörténész professzor Görömbei András barátjaként és egyetemi pályatársaként „olyan curriculum vitae-t perzentált” két emlékezés keretén belül, „mely a maga személyessége miatt felülmúlhatatlan”.

De a Nagy Gáspár-verssel történő fejezetzárás előtt – a szintén összefoglaló szándék – Bertha Zoltán és Ekler Andrea szavait idézi. Kettejük gondolatait mintegy „szétírva” lehet fölfedezni a monográfiában. Ők ugyanis már ekkor iskolateremtő tudós egyéniségként látták Görömbei Andrást. Így fogalmaznak: „Mert nem törvényszerű, sem nem szokványos, hogy egy kiváló irodalomértelmező egyúttal páratlanul lenyűgöző előadótanár, hogy egy hatalmas munkabírású és szintetikus, összefoglaló látású esszéista mértékadó nemzeti értelmiségi közösségek karizmatikus vezető egyénisége, vezéralakja legyen – vagy hogy az elmélyült, hiteles tudomány pontos fogalmi nyelvén és az átélt, érzékenyen-érzékletesen szuggesztív művészi szó, artisztikus beszéd ígézetével megszólaló kultúrtörténész vagy műkritikus egyszerre az emberlény és a nemzeti kollektívum sorsát-gondját vigyázó igazságérzettel, bátor lényegkimondással tűnjék ki kortársai közül.”

Ez az összefoglaló, jó hosszú – és igen sűrű – mondat kvázi „szétírásáról” már csak azért is lehet beszélni, mert a monográfus alighanem egyetértett a két szerzővel 2005-ben, mikor e már-már teljes „portrérajz”-mondatot először tették közzé a *Cselekvő irodalom* című antológiában. Ahol Papp Endre „Hatvanéves tanáromnak” ajánlva jelentette meg *Nyújts feléje védő kart* című tanulmányát, melyben ő is – már ekkor – „fölvázolta” „Görömbei András gondolkodói portréját”. Egyebek mellett például „a hatvanéves tanár” válságtudatát. Az antológiában részt vevők pedig „vállalták a Görömbei-iskolához való tartozást” – ahogy fogalmaz Papp Endre.

Érdeemes észrevenni, hányféle elgondolás-nyelvhasználat, kutatási irány, nézet, irodalomelméleti hasznosulás kapcsolódik ehhez az iskolához, melynek egyes képviselői egyben értékelői is „a Görömbei-mű”-nek, akiket megbecsüléssel idéz a szerző. Monográfusunkon túl – illetve Bertha Zoltán és Ekler Andrea kötet szerkesztők és szerzők mellett – tagja volt a kiadványnak: Elek Tibor, Pósa Zoltán, Gróh Gáspár, Nemes Rita, Ködöböcz Gábor. Fazakas Gergely Tamás, Takács Miklós, Nagy Gábor, Chován István, Kor-

sós Bálint, Baranyai Norbert, Karádi Zsolt, Győri L. János, Vallasek Júlia, Babosi László, Antal Attila, Bódis Zoltán, Gerliczki András, Jánosi Zoltán, Babus Antal, Matúz Viktória, Gál Éva, János István, valamint e sorok írója. Sokféleség és mégis egy „üvegharangnyi” népség. Hát még mindazokkal együtt, akik nem szerepelnek ebben a kiadványban!

De tegyük még egy kiragadott példát Imre László mellé, amely másodjára is Bertha Zoltánhoz és Ekler Andreához kapcsolódik. A „Görömbeimű”-nek ugyanis – olvashattuk az imént – alapvetően fontos összetevője, mondhatni mindene, hogy a tudós sosem áll meg „az elmélyült, hiteles tudomány pontos fogalmi nyelvezeténél”. Ezt szinte minden alkalommal „az artistikus beszéd ígézetével megszólaló kultúrtörténész és műkritikus” változtatja könnyen érthetővé; és ebből fakadóan már-már átélhetővé.

Nos, erről a tapasztalatról – ahogy szerzőnk mondja – az „értekező stílus sajátosságáról” Nagy Gábor és N. Pál József szavaival számol be Papp Endre a *Barta János és a debreceni iskola*, valamint *Az egzisztenciális tudomány* egészének lezárásaképp. „A Görömbeimű” textusainak talán legfontosabb momentumát ragadja meg Nagy Gábor, mikor azok átgondolt szerkesztésmódjára és szinte „sodró lendületére” figyelve mutat rá, „a gondolkodás plaszticitását” biztosító „páratlan világosság” meglétére. És N. Pál József sem kevésbé lényeges körülményt emel ki, mikor azt mondja, hogy Görömbei András írásaiban „nem kerüli mániákusan a vallomások hangot”. Amikor pedig az idézet végén azt olvashatjuk, hogy „egy tömbből faragott, autonóm személyiséget” lehet érzékelni irodalomtudósunk gondolkodása mögött – hogy „minden leírt mondata” nemcsak a magyar történelem „homogén és mégis nyitott értékszemléletéről”, hanem „önmagáról is vall” –, szinte megerősítését kapjuk az „önmagát figyelésnek”, illetve a „vele mozdulásnak”. Vagy lehet, hogy nem is megerősítését, hanem előképét? Hiszen az idézet 1997-ből való.

17.

Sajnos nincs mód mindennek utánajárni. Hogy valamennyi lényeges önmaga elé tessékelés szóba kerüljön, méghozzá: funkciójában. Falusi Mártont viszont már csak azért sem lenne jó kihagyni, mert a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletében* történt említése a monográfia egyik sarokpontjához, azon túl pedig a könyv végkicsengéséhez visz. Papp Endre ugyanis az ő „társadalombölcseleti kontextusban bemutatott krízisérzékelését” tartja szem előtt, mikor a „nemzetfogalom tartalmának popularizá-

lódásáról” beszél, ami pedig – a Görömbei András által érzékelt ezredvégi válságjelenségek számbavételével – nem más, mint magát a „volt egyszer egy”-et mondatja ki szerzőnkkel az utolsó mondatban.

Oda érkezünk tehát, ahonnan elindultunk. Újra az éles korszakhatár-megvonás tehát. Az „élére állított” monográfiavég-olvasat. Hogy tudniillik lehet-e, lesz-e valami ahhoz hasonlítható továbbgondolása ennek a nagyon határozott korszakhatármegvonásnak, mint a *Puszták népének* volt egykor, vagy kivált-e bármilyen, arra emlékeztető reakciót a könyv végkicsengése, mint amelyet Kosztolányi *Lenni vagy nem lenni*-jében Széchenyi „alakítása” után a hetvenek produkáltak azon a bizonyos március tizenkettedikén. Más szavakkal: hogy a tudós által elindított megoldáskeresés valóban kilép-e a szerző feladatkörén. Mert „a debreceni iskola” az ezredfordulóra ugyan „elesett” – vagy ahogyan Nyilasy Balázs fogalmaz korrektil *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái* című konferencián tartott előadásának szerkesztett változatában 2017-ben: „a posztstrukturalista gondolkozás” a debreceni irodalomtudományi intézetben is „győzelemre jutott” –, ám a magyar elemzői hagyomány „individuais-kombinatív irodalomértési módja” addig nem tudhat végérvényesen elesni, „amíg lesz egy Görömbei András és lesz egy tanítványa”. Ahogy azt Csoóri Sándor mondja.

Márpedig „a Görömbei-mű” közkinccs, és tanítványok is vannak. És ezen felül örömteli, hogy itt vannak Görömbei András egykori munkatársai, barátai, bár közülük sajnálatosan már többen eltávoztak. Papp Endre az életrajzkészítéskor figyel is, hogy mindenkit megemlítsen, akik Barta Jánoson kívül a debreceni iskola mintatformálói, tagjai vagy eszméjének hordozói voltak, netán azzá váltak. Görömbei András személyiségének korai fejlődése kapcsán így említi meg – Barta Jánoson kívül – Bán Imre professzor urat, aztán pedig az egyetemen oktató Kovács Kálmánt és Julow Viktort. A debreceni irodalmi életből kiemelendőnek tartja Kiss Ferencet és Juhász Bélát, illetve a vele „szoros ismeretségben álló, hasonlókorúak” közül – az imént már említett Imre László mellett – Fülöp Lászlót, Márkus Bélát, Ablonczy Lászlót. És más vonatkozásban, de feltétlenül itt kerül szóba Czine Mihály és Tamás Attila neve.

Egy szó, mint száz: a lezárult óriási, aztán a mára megkerülhetlenné lett, sőt tovább gazdagodó, illetve a még formálódó tanítványi életművek képesek lennének mozgósítani azt a komoly irodalomértelmezői hagyományt, melyet nagyon röviden – Papp Endrével szólva – a Horváth–Barta–Görömbei-féle hármas névvel kell most már megnevezni, és amelynek előző éráját természetesen az „Arany–Kemény–Gyulai-triász” „fejlődési korszaka” jelenti.

Ilyenformán tehát élhetne tovább a folyamatosság. Ezért is merülhet föl a kérdés: tényleg halott lett az „érték és fontosság” ideája, és vele a „lényegi azonosságot a történeti változatok sokféleségében” észlelő magatartás, a „gyönyörű sokféleség” elve, ahol „értékeink összeadódnak, kiegészítik egymást, sőt távlatot adnak egymásnak”? Fölmerül: még ha akarna, akkor se tudna 21. századi hitelességgel megszólalni ez az egzisztenciális, létérdekű hagyomány? Mert hát „a történelem végét” is kihirdették már jó pár évtizeddel ezelőtt, aztán lám, mégis folytatja magát. De még milyen rafinált világnagy „pompájában”.

A probléma megoldása felé a monográfia utolsó mondatának az a – most már jól ismert – passzusa mutat, hogy „volt egyszer egy Széchenyi szellemét követő, művelődésszémnyre épülő nemzettudat”, s ennek is a „művelődésszémny” szava. Mert igencsak figyelemre méltó, amit művelődés és hagyomány összefüggésében Görömbei András „bibliája” mond. Németh László ugyanis már a múlt század húszas éveinek végén – „európai utasnak” szegődve – azzal indítja az 1973-ra nyolcadfélszáz oldalra duzzadó tanulmánygyűjteményét, hogy firtatni kezdi: Európa valóban megölte volna a múltját? De aztán e kötetnyitó esszének – *Görögök vagy a halott hagyomány* – már a harmadik bekezdésében kijelenti: ő bizony nem tudja elfogadni az európai hagyomány „halotti beszédét”, majd pedig – mindjárt a negyedik szakaszban – azt is világossá teszi, hogy „a hagyomány (...) általánosan hat; nem annyira a műveltségünkhöz szól, mint hajlamainkhoz”.

18.

Ebből a félmondatból is érezni a hagyomány szellemének szabadságát. Ha úgy tetszik: a „rendező nyugtalanság” kötetlen lehetőségét az újrateremtésben. Ráadásul „hajlamainkhoz” szóló természetét Németh László olyan plasztikusan írja le a görögségre vonatkoztatva, és a 20. század első harmadának érzületére figyelve, hogy az csaknem száz esztendő távlatából is a mienknek tekinthető.

Lehet, hogy több figyelmet kellene fordítanunk a „volt egyszer egy” műltra vonatkoztatása helyett arra a vállalkozókedvre, ami maga a „hol volt, hol nem volt” jövőt elindító perspektívája? „Az örökölt kultúrforma” „felmorzsolódásával” – szerinte – ugyanis nem történik semmi baj. Nem tragédia, ha a hagyomány nem lehet „útbaigazítás” többé. Mert „mit kaphatott János vitéz a meséből, amelyet gyermekkorában hallott”? – kérdezi a mester. Talán „a trükköt, amellyel az óriást megölte”? Nem, „én azt hiszem,

kedvet és bátorságot mesét csinálni” – mondja az „európai utas”, és aztán a hagyománynak evvel az „inkább hajlamosító, mint nevelő hatásával” kapcsolatban kijelenti: számára „a görögség vállalkozókedv”, „amelyben szívem az ő merész szívükkel összedobban”.

Hajlam, vállalkozókedv, szabadság. Egy „hol volt, hol nem volt” mesecsináló talentum, alkat és jellem, vérmérséklet, melyben nincsen semmi eszményítés, de semmi távolságtartás sem. Olyan kedvű fogékonyságról lehet beszélni, mint mikor a lélek „megveti a házat, melyben él”, ezért – „megunva a kushadást” – „vakmerő kalandkedvvel” „kimegy a dombra és szétnéz”, hogy merre a világ. „Ezen a csodálatos dombtetőn, a sakál füleket hegyező láthatárral szemben, mi magunk is mintha hol volt, hol nem volt lennénk, s a görög hagyomány (s általában minden életképes hagyomány) nem a messze múltból szól, hanem a szomszédból.” „Pajtáshagyomány” – mondja ki a kulcsszót Németh László, mert olyan „egymás mellé heveredett” népség beszédére gondol, ahol „nem tapasztalat szól a tapasztalathoz”, hanem „érzés az érzéshez”.

És irodalomtudósunk vajon nem ilyen mesecsináló útravalóval tette-e a dolgát, mikor 2005-ben elhárította Ekler Andrea összetett kérdés-állításának azt a részét, hogy ő „iskolát” teremtett volna? Már csak azért is, mert a kérdező fölvetés másik részét viszont – hogy tudniillik tanítványai „meglehetősen eltérő utakon járnak” – nagyon fontos észrevételnek tartotta. Azonnal kiemelten kezdte kezelni, megismételte, hogy „a szellemi útravaló egy része a gondolkodás szabadsága”. Akár „iskola”, akár nem „iskola”. „Soha egyetlen tanítványomat sem kényszerítettem arra, hogy engem kövessen” – tette hozzá. Az pedig, hogy minderre – tehát „a gondolkodás szabadságában” rejlő potenciális mesecsináló hajlamra – Papp Endre monográfiájának nem sok elírása közül az egyik téves lábjegyzet mutatna rá, nem lehet komoly állítás. Hiába a *Görögök vagy a halott hagyomány* című kötetnyitó esszé megjelölése *A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe)* című fejezetben, mikor szerzőnk a *Dilthey, egy német tudósból* idéz: a hagyomány hajlamunkhoz szóló igazát, a mesecsinálás vállalkozókedvét nem ez, hanem sokkal inkább irodalomtudósunk egyik felidézett gyerekkori emléke – a személyesség jellegzetesen ötvenes évekbeli közösségi tragikumtartalma – hordozza.

Ez az emlék pontosan meg tudja mutatni, hogy a föltámadó mesecsináló hajlamot a történelem „óriása” nem mindig segíti: irodalmunk „cselekvő”, „életelvű”, „létérdekű” ereje a magyar történelmi valósággal nem mindig

„dobban össze”. Mint ahogyan tanúskodik erről a tízéves forma Görömbei András esete, aki „nagy tervekkel” és egy igazán örvendetes „hírrel” siet hazafelé az iskolából: „Kukorica Jancsi János vitézzé lett”. De azon a napon utcájukban hirtelen lecövekelteti valami: „egy szekér beledőlt a sárba”. „Zsákok feküdtek a pocsolyában, rajtuk édesapám monogramja. Otthon üres ház várt, a végrehajtók nemcsak a terményt vitték el, hanem a bútorokat is. Még a szentképeket is leszedték a falról.” Eddig a „nem mese ez, gyermek”, melynek lélekölő „óriását” „trükkkel” bizony nem lehet legyőzni. De mesecsínáló hajlammal igen. Így tűnhet föl „megváltó városom”: Győr, így „Jób bácsi”, majd a „biblia”, és így lesz felejthetetlen a „cinkos kajánsággal fölolvastott mondat”, „khm”, vagyis útjára indul a „hol volt, hol nem volt”.